

Çanakkale Muharebe Sahasında Yeni Tespitler

İsmail SABAH*

Özet

Gelibolu Yarımadası, Türk tarihinde birçok önemli olaya ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçişleri, boğaz kenarında olması sebebiyle denizlere ait birçok olay ve yakın tarihin en önemli olayları arasında görülen Çanakkale Muharebeleri bu sahada gerçekleşmiştir.

Bu çalışma, Gelibolu Yarımadasındaki bazı tespit ve değerlendirmeleri içermesi bakımından analitik bir araştırmadır. Araştırmada veri toplamak için literatür taramasıyla birlikte ilgili kurumların ve arşiv merkezlerinin kayıtlarından faydalanılmıştır. Ulaşılan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış belgeler araştırmacı tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

Çalışma sonunda gerçekleşen tespitler ziyaret güzergâhına uygun olarak sırası ile paylaşılmıştır. Bu tespitler, Eceabat Merkez Camii, Ağdere'de metfun Safranbolulu Mehmet Çavuş, Kilitbahir Köyü içerisinde eski muhtarlık binası önünde bulunan Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi, köy merkezinde şuan da mevcut bulunmayan Kırklar Camii ve yine Kilitbahir Köyü sınırlarında bulunan Saka Baba Dergâhı ve yine Kilitbahir Köyü sınırlarında yer alan Piyale Paşa Bahçesi (Havuzlar Mevkii) ve Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi ve son olarak Şahindere Şehitliği ile Alçıtepe Köyü arasında yer alan Şehit Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey hakkındadır.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Gelibolu Yarımadası, Çanakkale Muharebeleri, Birinci Dünya Savaşı

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, ismailsabah@comu.edu.tr

New Findings On The Gallipoli Battlefield

Abstract

The Gallipoli Peninsula is a geography that has hosted many key scenes in Turkish history. Historical events such as the travel of the Ottoman Turks to Rumelia, various naval incidents due to its location by the Bosphorus as well as the Gallipoli Campaign, considered one of the most important events in recent history, took place in this geography.

This study presents an analytical research in that it offers some findings and evaluations on the Gallipoli Peninsula. To collect data, this study benefits from the records of the relevant institutions and archive centers and performs a literature review. The documents in Ottoman Turkish obtained were translated into modern Turkish by the researcher.

The findings revealed in this study are presented following the visit route. The findings are as follows: Eceabat Central Mosque, the buried Mehmed Çavuş of Safranbolu in Ağdere, the Damat Öküz Mehmed Pasha Fountain in front of the old mukhtar building in Kilitbahir Village, Kırklar Mosque in the village center, which was destroyed earlier, and Saka Baba Dervish Lodge located on the borders of Kilitbahir Village, and Piyale Pasha Garden (Near Havuzlar) on the borders of Kilitbahir Village, and the Chief Admiral Halil Pasha Fountain and lastly the martyr Major Medical Mehmet İsmail Bey located between the Şahindere martyrdom and Alçıtepe Village.

Key Words: Çanakkale, Gallipoli Peninsula, Gallipoli Campaign, the First World War

Giriş

Gelibolu Yarımadası, Türk tarihinde birçok önemli olaya ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Osmanlı Türklerinin Rumeli'ye geçişleri bu yarımadadan gerçekleştiği gibi yakın tarihimizin en önemli olayları arasında görülen Çanakkale Muharebeleri de bu sahada gerçekleşmiştir. Geçmişin hatıraları, her yıl milyonlarca insanı Gelibolu Yarımadası'na çekmekte ve Çanakkale şehitlikleri ile yabancı mezarlıklar ziyaret edilmektedir. Burayı ziyaret eden insanların büyük çoğunluğu her ne kadar şehitlikleri ve yabancı mezarları ziyaret amaçlı geliyor olsa da bu ziyaret esnasında, güzergâhında yer alan tarihi yarımadanın diğer kültürel varlıkları hakkında da bilgi almaktadırlar. Bu nedenle tarihi yarımadadaki şehitlikler ile kültür varlıkları üzerine gerçekleştirilen çalışmalar, anlatıların sağlam temele oturtulması için büyük önem arz etmektedir.

Resmi yazışmalarda ciddi muharebe günleri haricinde günlük ortalama üç yüz zayıatın olduğu ifade edilen¹ Çanakkale cephesi için aynı yazışmalarda her ne olursa olsun ihtiyaçlarının ve asker mevcudunun öncelikli olarak temin edileceği vurgulanmıştır. Müttefiklerin, öncesinde donanma gücü ile ardından da amfibi harekâtle İstanbul kapısını açma girişimleri, doğal olarak devlet yönetimi tarafından öncelikli ve acil bir mesele olarak değerlendirilmiştir. Devletin merkezine, bir anlamda varlığına gerçekleştirilen bu harekât neticesinde, İstanbul'a giden kapının açılmaması için hiçbir fedakârlıktan geri durulmamış bu noktada insan kaynakları da seferber edilmiştir. Dolayısıyla Çanakkale birçok birliğin muharebelere katıldığı, arkasında anı ve iz bıraktığı bir coğrafya olmuştur. Bu izlerin en önde geleni hiç kuşkusuz şehitliklerdir. Yine askerin ibadet edebilmesi için hizmete açılan bir cami/camiler, su ihtiyacının karşılanması için onarılan çeşmeler de bu izler arasındadır.

Bu çalışma ile Çanakkale muharebelerinin gerçekleştiği alanda son yıllarda gerçekleştirdiğimiz tespitler ve değerlendirmeler ziyaret güzergâhına uygun bir sıra ile paylaşılmıştır. Bu tespitler, Eceabat Merkez Camii, Ağdere'de metfun Safranbolulu Mehmet Çavuş, Kilitbahir Köyü içerisinde eski muhtarlık binası önünde bulunan Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi, köy merkezinde şuan da mevcut bulunmayan Kırklar Camii ve yine Kilitbahir Köyü sınırlarında bulunan Saka Baba Dergâhı ve yine Kilitbahir Köyü sınırlarında yer alan Piyale Paşa Bahçesi (Havuzlar Mevkii) ve Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi ve son olarak Şahindere Şehitliği ile Alçıtepe Köyü arasında yer alan Şehit Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey hakkındadır.

1-Eceabat Merkez Camii (Ece Gazi Mescidi)²

Eceabat ilçe merkezinde yer alan Merkez Camii, üzerinde Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış kitabeyi barındıran camilerden biridir. Caminin iç giriş kapısının üstünde yer alan kitabe söz konusu camiye hizmete açan kişi ve tarihi hakkında bilgi vermesi açısından önemli bir kayıttır. Dolayısıyla tespit ve değerlendirmelere geçmeden önce kitabe metnini³ incelemek yerinde olacaktır.

Secdegah-ı Ece Gazi'ye gelüb eyle ibadet
Versin efkâr ki bir mecd ü ala Hâlik-i emced

1 ...ciddi muharebe günleri hesaba katılmazsa ortalama 5. Orduda her gün 300'e yakın muharebe zayıatı olmaktadır. Bundan dolayı 5. Ordu'da mevcut silah adedine göre kitaatın hiçbir vecihle noksan kalmaması... *ATASE Arşivi*, Kls. 1889, Dos. 58. Fih. 1-54.

2 Bkz. EK 1, Merkez Camii Dış Görünüş

3 Bkz. EK 2, Merkez Camii Kitabesi

Ece'yi eyleyen ihya bu güzel beyt-i İlahi
Mîr Rami'nin eder namını elbette müebbed
Sâl-i maliyi okur masra'-i tarih-i nizamı
Görünür tamiyesiyle sene-i hicr-i Muhammed
Ece'nin kalbi ile söyledi tarihini hamem
Saçdı bir nur-ı hakikat Eceabad'a bu mabed
Sene 1330, Sene 1333 [Miladi: 1914-1915]⁴

Kitabe metnine dikkat edilecek olursa, Eceabat'a bir nur saçtığı ifade edilen mabedin Rami Bey'in namını sonsuzluğa taşıyacağı vurgulanmaktadır. Burada ilk değinilmesi gereken nokta, kitabe metninde ismi geçen Rami Bey'in kim olduğudur. 1914-15 yılında ibadete açıldığı anlaşılan camiiyi, savaşın kapıya dayandığı bir dönemde kim hizmete açmış olabilir? Halkın can ve mal güvenliği endişesine düştüğü ve sonrasında tahliye edildiği bir yerde, kitabede ismi geçen Rami Bey ile aynı dönemde Eceabat Kaymakamı olan Rami Bey'in⁵ aynı kişiler olması uzak bir ihtimal değildir. Şöyle ki, Rami Bey, Çanakkale muharebelerinin tüm şiddetiyle devam ettiği günlerde, defalarca bombardımana maruz kalan ve bu sebeple yıkılarak harabeye dönen Eceabat'ın kaymakamlığını yürütmüş ve kendisinin Eceabat'taki görevi esnasında camii hizmete açılmıştır.⁶

Kitabe de ismi geçen Rami Bey ile Kaymakam Rami Bey'in ilişkisini kuvvetlendiren diğer bir husus ise söz konusu tarihlerde savaş hattına en yakın yerleşim yeri olan Eceabat'ın Kaymakamı olan Rami Bey'in orduya hizmetlerinden dolayı madalya ile taltif edilmiş olmasıdır.⁷ Bu sebeple Çanakkale muharebelerinin sivil kahramanlarından biri olduğu ortadadır. Orduya madalya ile taltif edilecek kadar hizmeti dokunan Rami Bey'in bu hayır işini de gerçekleştirmesi muhtemeldir. Hele ki, askeri birliklerin konuşlandığı Eceabat'ta askerinin dini vecibelerini yerine getirebilmesi için caminin hizmete açılmış olma olasılığı yüksektir.

Caminin ibadete açıldığı tarihe dikkat edilecek olursa, 19. Tümen⁸, 57. Alay⁹

- 4 İsmail Sabah, Tarihî Gelibolu Yarımadası'nda Geçmişten Günümüze Kalan Mezar Taşları ve Kitabeler, Ankara 2019, s. 178. Fe'ilâtün (Fâ'ilâtün) / fe'ilâtün / fe'ilâtün / fe'ilâtün vezniyle yazılan kitabe metninin son mısrası da ebced hesabıyla Hicri 1333 tarihi vermektedir.
- 5 Rami Bey 20 Ekim 1913 tarihinde Eceabat'a Kaymakam olarak tayin edilmiş ve 30 Aralık 1915 tarihine kadar bu görevi sürdürmüştür. Sonrasında Keşan Kaymakamlığı ve İstanbul Vilayeti Nüfus Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. BOA. BEO. 4224-316755 ve BOA. BEO. 4391-329289.
- 6 Rami Bey, II. Balkan Savaşı'nın hemen sonrasında Eceabat'a tayin olmuştur. Ancak bu tarihlerde Balkan Harbi'nin acılarına da şahit olduğu da gerçektir. Hatta şahit olmakla kalmayıp Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasında imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Anlaşması ile gündeme gelen mübadele konusunda oluşturulan komisyonda da görev almıştır. Osmanlı Hükümeti ile Bulgar Hükümeti'nin Türk-Bulgar halkının değişimi konusundaki, İstanbul Anlaşması sonrasında ortaya çıkan, uzlaşmacı tavrı çok geçmeden Trakya göçmenleri sorununu çözmek amacıyla yapılan görüşmelerin olumlu bir sonucu olarak müstakil bir protokol haline getirilecektir. Gülay Özgür, Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2008, s. 85. Bu sorunu çözmek için Türk ve Bulgar üyelerden oluşan karma bir komisyon oluşturulmuştur. Türk tarafı, Kırkkilise Mutasarrıfı Haydar Bey, Edirne Vilayeti Müllkiye Müfettişi Şükrü Bey, Kırkkilise İstinaf Müddei-i Umumiye Refik Bey, Edirne Vilayeti Jandarma Komutanı Refet Bey, Edirne Kaymakamı Aziz Bey, **Maydos (Eceabat) Kaymakamı Rami Bey**, Dimetoka Müddei-i Umumiye Emin Bey ve Erkânıharbiye Miralayı Mahmut Bey tarafından temsil etmiştir. Necdet Hayta, Togay Seçkin Birbudak, Balkan Savaşları'nda Edirne, Ankara 2010, s. 129.
- 7 13 Eylül 1915 tarihli belgede Rami Bey'in 5. Ordu Komutanlığınca, taltifi lüzumunun bildirildiği görülmektedir. "*Orduya karşı filen sebk eden hidmet ve muavenetinden dolayı münasib suretle taltifi lüzumu Beşinci Ordu-yı Hümayûn Kumandanlığı'ndan bildirilen Eceabad Kaim-makâmı Rami Bey'in gümüş liyakat madalyasıyla taltifi bi'l-tensib irade-i seniyye layihası leffen takdim kılını...*" BOA. İ. TAL. 504-8/1. Söz konusu belgenin ekinde de madalya taltifine dair irade-i seniyye görülmektedir. "*Eceabad Kazası kaim-makâmı Rami Bey'e gümüş liyakat madalyası ita edilmiştir. Bu irade-i seniyyenin icrasına Dâhiliye Nazırı memurdur.*" BOA. İ. TAL. 504-8/2.
- 8 Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'in (Atatürk) komutası altında Çanakkale muharebelerinde çok büyük hizmetleri dokunmuş bir birliklerdir.
- 9 19. Tümen'e bağlı olarak Çanakkale Muharebelerine katılan 57. Alay neredeyse bu mücadelenin sembolü haline gelmiştir.

, 72. Alay, 9. Tümen ve 26. Alay gibi Çanakkale muharebelerinin öne çıkan birçok birliğine mensup asker ve subayın da yolunun Eceabat'tan geçtiği bir tarihtir. Dolayısıyla bu birliklere mensup askerlerin yeni hizmete açılmış camide ibadet etmiş olma olasılıkları da bulunmaktadır. Hatta 19. Tümen cerideleri içerisinde yer alan Eceabat'a ait bir krokide cami açık bir şekilde gösterilmiştir.¹⁰ Yine krokiye göre cami 19. Tümen Karargâhına çok yakındır.

Camiyi önemli kılan özellikler askerlerin burada ibadet etmiş olmaları veya Eceabat Kaymakamı Rami Bey'in¹¹ hizmete açmış olması ile sınırlı değildir. Cami, taşıdığı kitabeye de özeldir. Kitabe metninde de görüleceği üzere "Tamiyeli Ebced"¹² denilen usulde tarih düşürülen yarımada'daki tek kitabedir. Kitabe metninin son cümlesi olan "Saçdı bir nur-ı hakikat Eceabad'a bu mated" cümlesindeki harflerin sayı değerleri hesaplandığında 1330 rakamını vermektedir. Hâlbuki kitabe metninde de belirtildiği üzere caminin inşa tarihi Hicri 1333 yılıdır. Bu durum ancak bir önceki satırda gizlenmiş anlamı bulmakla çözülebilmektedir. Bir önceki satırda "Ece'nin kalbi ile söyledi tarihini hamem" ifadesine dikkat edilecek olursa hamemin yani kalemin, tarihi Ece'nin kalbi ile söylediği ifade edilmiştir. İnşa tarihini net bir şekilde ortaya çıkararak olan şifre de bu cümlede yatmaktadır. Ece'nin kalbi olan "c" harfinin sayı değeri olan 3, son satırın değeri olan 1330'a eklediğinde Hicri 1333 tarihi ortaya çıkmaktadır.

Özetle savaş yıllarında Eceabat Kaymakamı olan Rami Bey'in camiye inşa ettirmiş olma olasılığı, Çanakkale muharebelerine katılan askerlerin ibadet ettiği yerlerden biri olması ve "tamiyeli ebced" usulü ile tarihin düşürüldüğü bir kitabeye¹³ sahip olması Merkez Cami'yi ziyaret edilecek noktalar arasına koymaktadır.

2-Çanakkale Şehidi Safranbolulu Mehmet Çavuş

Çanakkale muharebelerinin gerçekleştiği saha, burada hayatını kaybetmiş binlerce insana ev sahipliği yapan bir alandır. 108 yıl geçmesine rağmen gerek Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı gerekse Üniversite çalışmaları neticesinde yeni şehitlikler veya muharebelere ait yapılar tespit edilebilmektedir. Bu tespitlerden biri de 2017 yılında, muharebeler esnasında yaralı askerlerin tedavilerinin yapıldığı olduğu Ağdere'de diri örtü temizliği yapmakta olan Alan Başkanlığı ekiplerince gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmaları gerçekleştiren ekip, Ağdere'de çalılarının arasında devrik halde bulunan bir mermer parçasına tesadüf etmiştir.¹⁴ Mermer parçası kaldırdığında üzerinde yer alan Osmanlıca ifadelerden bir mezar taşı olacağını değerlendiren ekip, durumu Başkanlığa bildirmiştir. Bu değerlendirme üzerine Alan Başkanı Sayın İsmail Kaşdemir, o dönemde özel kalem müdürlüğü görevini yürüten Sayın Cihan Bayralı ile tespit edilen mezar taşının yanına gidilmiş ve Öğr. Gör. İsmail

10 Bkz. EK 3, 19. Tümen Ceridelerinde Ece Gazi Mescidi

11 Rami Bey'den bahseden diğer bir kaynak ise İzzettin Çalışlar'ın "On Yıllık Savaş" başlığı ile yayımlanan not defterleridir. İzzettin Çalışlar'ın hatıralarından, 16 Mayıs, 25 Haziran, 17 Temmuz ve 30 Ağustos tarihlerinde Eceabat Kaymakamının 4 kez cepheyi ziyaret ettiği görülmektedir. Örneğin İzzettin Çalışlar, hatıratının 25 Haziran gününde de "...Maydos Kaymakamı misafir geldi..." 17 Temmuz gününde ise "...Gelibolu Mutasarrıfı Süreyya ve Maydos Kaymakamı Rahmi Bey, Kemal (Atatürk) Bey'e misafir geldiler gece bizde kaldılar" der. İzzeddin Çalışlar (haz.), On Yıllık Savaş, Org. İzzettin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, İstanbul 2010, s. 117 ve 122. Burada dikkati çeken ise Eceabat Kaymakamından "Rahmi" ismiyle bahsedilmesidir. Ancak hem tayin hem de taltif konusundaki belgede kaymakamın ismi çok açık bir şekilde "Rami" olarak görülmektedir. Hatıratında sehven "Rahmi" olarak yazıldığı veya tercüme edildiği düşünülmektedir. Burada dikkati çeken esas konu Rami Bey'in sürekli cepheyi ziyaret etmesi ve subaylarla yakın ilişki kurmuş olmasıdır.

12 Harflerin sayı değerlerinin toplamının, istenen tarihi vermediği durumlarda, bir önceki mısradaki sonuca kaç eklenip çıkarılacağı açık veya gizli olarak belirtilir ki, bu tür tarihlere de "tamiyeli tarih" denir. İsmail Yakıt, "Yakut'un Kendi Seyahatlarına Düşürdüğü Tarihler", Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 39, 2009, s. 212.

13 Söz konusu kitabenin Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı ekiplerince restorasyonu gerçekleştirilmiş ve caminin giriş kapısına ziyaretçilerin bilgi alabilmesi amacıyla bir bilgi panosu konulmuştur.

14 Bkz. EK 4, Bulunan Mermer Mezar Taşı

Sabah tarafından kitabe metni günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Söz konusu okuma sonrasında, mezar taşında yer alan ifadelerin eşine az rastlanır türden olduğu fark edilmiştir.

İhvana
Bakup sanmayın ki ben öldüm
Değil ancak askerin son rütbesin buldum
Din ve vatanımız yaşaması için Türkün
Bilin ki kardeşler en şerefli dir bu ölüm
42. Alay'ın 2. Tabur'undan Zağferanbolulu (Safranbolulu)
Kalıpcı Ali usta mahdumu Mehmet Çavuş
Ruhuna Fatıha 25 Temmuz 1331 [Miladi: 7 Ağustos 1915]

Mezar taşında yer alan ifadeler değerlendirildiğinde, “ihvana” yani dostlara hitabıyla başladığı görülmektedir. “Bakup sanmayın ki ben öldüm” cümlesiyle Bakara Suresi'nin 154. Ayetine (Allah yolunda öldürülenler için “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz) atıf yapılmaktadır. Devamında ise “askerin son rütbesine” yani şehitliğe ulaşıldığı ifade edilmiştir. Son olarak ise bu uğurda ölümün en şerefli ölüm olduğu belirtilmiştir.

Anlam yüklü ifadeler içeren mezar taşı ve kabir, tespitin ardından Alan Başkanlığı tarafından düzenlenerek ziyarete açılmıştır¹⁵. Çevre düzenlenmesinin ardından Safranbolulu Mehmet Çavuş ile ilgili bilgiler kamuoyu ile paylaşılmış ve basında haber olmuştur. Söz konusu haberlerden sonra Mehmet Çavuş'un torunları Alan Başkanlığı ile iletişime geçmiş ve muharebelerin üzerinden geçen 102 senenin ardından Mehmet Çavuş'un torunları dedelerini ziyaret etmiştir. Bu ziyareti önemli kılan bir diğer nokta ise aile arşivinden Mehmet Çavuş'un fotoğrafının da çıkmış olmasıdır. Aradan geçen 102 yılın ardından (2017 yılında) Mehmet Çavuş'un hem mezarı hem de fotoğrafı gün yüzüne çıkmıştır¹⁶.

Kazım Karabekir komutasındaki 14. Tümen'in Nuri Diriker komutasındaki 42. Alay'ının Ahmet Süreyya Bey komutasındaki 2. Taburuyla 5 Ağustos 1915 tarihinde saat 2.30'da Kereviz dereindeki birinci hat siperlerine giren Mehmet Çavuş, müttefiklerin 6-10 Ağustos tarihlerinde gerçekleştirecekleri Arıburnu ve Suvla harekâtına destek ve Türk birliklerini tespit etmek amacıyla Seddülbahir mıntıkasında gerçekleştirdikleri taarruzlarda yaralanmış ve Ağdere'ye taşınmıştır. Yarasının ölümcül olması sebebiyle burada şehit olmuş ve mezarın bulunduğu alana defnedilmiştir¹⁷.

3- Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi

Kilitbahir Köyü eski muhtarlık binası önünde, Gelibolu yarımadasının en büyük çeşmelerinden biri bulunmaktadır. Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın 13.11.1980 tarih ve 12331 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenen çeşme, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış bir kitabeyi taşımakla birlikte ne zaman ve kimin tarafından asıldığı bilinmeyen mermer bir bilgi panosunu da taşımaktadır. Söz konusu mermer panoda “3. Ahmet'in

15 Bkz. EK 5, Şehitliğin Düzenlenmiş Hali

16 Bkz. EK 6, Aile Arşivinden Safranbolulu Mehmet Çavuş

17 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabah, İsmail, “Çanakkale Şehidi Safranbolulu Mehmet Çavuş”, #tarih Dergisi, S. 93, Ağustos 2022, s. 82-85.

damadı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa yüce yaratılıştaki Hazreti Muhammed'in himmet ve yardımları ve Padişah 3. Ahmet'in emirleri ile mahşer gününün halini düşünüp Allah yolunda susamışlara bu güzel çeşmeyi yaptırdı Fatiha Hicri 1136 Miladi: 1722” ifadeleri yer almaktadır¹⁸ . Osmanlı Türkçesi olan kitabe metni ise aşağıdaki gibidir.

Lutfile dâmâd-ı Sultan Ahmed-i âlî-nihâd
Ya‘nî hem-nâm-ı Muhammed mazhar-ı lutf-ı cemîl
Teşne-gân-ı rûz-ı mahşer hâlini fikr eyleyüb
Kıldı bu âb-ı zülâli reh-i Mevlâda sebîl
Sâki-yi cennet didi târihin İbrahim anın
Bu sebîlçün cezâ“ aynen tusemmâ selsebîl
Hicrî 1023 [Miladi: 1614/15]¹⁹

Kitabe²⁰ metnini dikkatlice incelediğimizde çeşmeyi yaptıran kişinin Sultan Ahmed'in damadı olduğu ve Muhammed (Mehmed) ile hem-nâm yani adaş olduğu görülmektedir. Burada yanlışlığı sebep olan ve çeşmenin Damat İbrahim Paşa tarafından yapıldığı zannının oluşmasına sebep olan ise sondan bir önceki satırda geçen “İbrahim dedi onun tarihini” cümlesindeki İbrahim ismidir. Hâlbuki buradaki İbrahim, kitabe metninde de ifade edildiği gibi son satırda ebced hesabıyla çeşmenin tarihini düşüren kişinin adıdır. Çeşmeyi yaptıran kişinin Muhammed ile adaş olan kişinin olduğu açıkça ifade edilmiştir. Muhammed isminin Türkçe karşılığının Mehmed olduğu göz önünde bulundurulacak olunursa bu çeşmeyi Sultan Ahmed'in damadı Mehmet'in yaptırdığı ortaya çıkacaktır.

Ayrıca çeşme üzerinde Hicri 1023 Miladi 1614-15 tarihi çok açık bir şekilde okunmaktadır. Bu tarih Damat Öküz Mehmet Paşa'nın²¹ sadrazamlık yıllarına denk gelmektedir. Damat İbrahim Paşa'nın ise doğum tarihi 1660 senesidir. Bu durumda çeşme İbrahim Paşa'nın doğumundan 46 sene önce inşa edilmiştir. Dolayısıyla İbrahim Paşa'nın bu çeşmeyi yaptırmış olma olasılığı bulunmamaktadır.

Öküz Mehmet Paşa, kaptan-ı deryalık ve sadrazamlık gibi önemli görevlerde bulunmuştur. Kaptan-ı deryalık görevi esnasında Çanakkale Boğazı'ndan çok defa geçmiştir. Birçok mal ve mülke sahip olan Paşa'nın hayır eserleri de çok fazladır. Bu mal varlığı arasında Çanakkale'de de birçok mülk bulunmaktadır. Bunlar; Kal'a-i Sultaniye de iki bab dükkân, sahil-i bahrda kahvehane ve bir oda ve bir menzil ve kasaba hamamının kurbinde bir kahvehane ve ona muttasıl iki bab dükkân ve yine Kal'a-i Sultaniye de satın aldığı dükkân ve yine aynı mahalde satın aldığı dükkân ve kahvehanedir²² . Dolayısıyla servetinin bir kısmını hayır işlerine harcadığı ve Çanak

18 Bkz. EK 7, Yanlış Bilgiler İçeren Mermer Pano

19 İsmail Sabah, Tarihi Gelibolu Yarımadası'nda Geçmişten Günümüze Kalan Mezar Taşları ve Kitabeler, s. 302.

20 Bkz. EK 8, Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi Kitabesi

21 İstanbul'da Karagümrük'te öküz nalbantlığı yapan ve vakfiyesine göre adı Ali olan ustanın oğludur (babasının ismi Osmanlı tarihlerinde genellikle Kara Hasan olarak geçer, bu adı Atâî Kara Hüseyin şeklinde kaydeder, “Kara” lakabı ve daha çok muhaliflerinin yakıştırması sonucu babasının mesleğinden hareketle “Öküz” lakabıyla da anılır... Sultan I. Ahmet döneminde vezirlik ve beylerbeyliği gibi görevlerde bulunmuş ve Mısır'daki hizmetleri padişah tarafından takdir edilerek İstanbul'a çağırılmıştır. I. Ahmet'in kızı Gevherhan Sultan ile evlenerek saraya damat olmuştur Damat Öküz Mehmet Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mahmut Ak, “Mehmet Paşa, Damad”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 28, 2003, ss. 504-505. 1611 yılında Halil Paşa'nın yerine kaptan-ı deryalığa getirilmiş ve Kaptan-ı derya olarak ilk önce Sayda ve Beyrut kıyılarında ayaklanan Mançoğlu ailesini tedip ederek yörede düzeni sağlamıştır. Enes Ağar, “Öküz Mehmet Paşa'nın Kafkasya Seferi”, Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Kafkasya Özel Sayısı, C. 2, Kasım 2017, s. 3.

22 Rukiye Eser Gültekin, Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi, Ankara 2001, s.166.

kale ile de yakın bir ilişkisinin olduğu görülmektedir.

Sonuç olarak söz konusu çeşmenin inşa edildiği tarihte Sultan I. Ahmet'in Mehmet isimli tek damadı olan ve özellikle "damat" lakabıyla anılan Öküz Mehmet Paşa'nın inşa ettirdiği açıktır. Dolayısıyla köy caddesinden geçerek gerçekleşen ziyaretlerde çeşme²³ üzerindeki bilgi panosunun yanlışlığına dikkat ederek ziyaretçilerin doğru bilgilendirilmesi önemlidir²⁴.

4-Kırklar Camii

Kırklar Camii, günümüzde var olmayan ancak tamamen yıkılıp yok olmadan önce Kilitbahir köyü meydanında, Kilitbahir kalesinin arkasında yer almış bir camidir. Günümüze kadar ayakta kalmayı başaramamış olan cami sadece eski fotoğraflarda minaresinden seçilebilmektedir²⁵. Camiden geriye kalan tek parça olan kitabesine ve arşiv belgelerine göre camiyi inşa ettiren Gelibolulu Kutb Ömer Efendi'dir.

Kırklar Camii ile ilgili en önemli kayıt 24 Eylül 1902 tarihli caminin onarım talebini içeren belgedir. Söz konusu belge gerek Kırklar Camii gerekse köyde mevcut diğer camiler hakkında detaylı bilgi vermesi açısından önemlidir. Söz konusu belgenin ilgili kısımlarının transkripsiyonu ise aşağıdaki gibidir.

Karyemiz Ecebad kazâsı dâhilinde ve boğaz sâhilinin Rumeli cihetinde vâki' Kilitü'l-bahr kasabası olub el-yevm Bahr-i Sefid Boğazı Topçu İkinci Alayı'nın alay merkezi bulunarak üç topçu bir de istihkâm taburları takriben bin altı yüz kişi kadar asâkir-i şâhâne mevcûduyla kasabamıza bir zînet-i hârîka bahş ettikten başka sakine-i belde üç yüz hâne kadar bir ahâli teşkil eder. Cünûd-ı cenâb-ı mülûkâneleriyle ahâli kullarının def'-i atş ve te'mîn-i ihtiyâcları zımında mahz-ı hayrât-ı seniyye-i mülûkânelerinden olarak geçen sene kasaba-i mezkûrun meydân mevki-i ra'nâsına nâm-ı nâmî-i hümâyûnlarına binâen ve ihyâ buyurdıkları çeşme-i hayât-fezâsıyla karyenin umrân ve intizâmına asr-ı hazıraya gıpta-âver-i terakki bir sûtret-i arz ve irâe eylerse de edâ-yı ferîza-i salât emrinde tahaşşüd eden iki bin kişiye karîb bir cemm-i gafirin ibâdet-gâhı bulunan üç câmi'-i şerîfden Kilitü'l-bahrin en mütehib noktasında ve mezkûr çeşme karşısında Kırklar câmi nûr-ı lâmi'yle şöhret-şî'âr harâbe-zâr olan meydân câmi'-i şerîfi bugün kapalıdır.

Câmi'-i mezkûrun hiçbir taraftan îrâd u akârı ve emr-i ta'mîr ve inşâyâ meşrûr bir günâ vakfiyye-i medârı olmamağla asırlarca vakıfdan ta'mîr görmediğinden ve halen çöküb yıkılmak ihtimâlisine ve belediyece icrâ kılınan mu'âyene-i fenniyesine mebnî ol-bâbda verilen raport üzerine bundan iki sene evvelsi hükûmet-i mahalliye tarafından seddiyle ahâli ve asâkir-i şâhânenin duhûlü men' edilmiş idi.

Cedd-i emced-i pâklarından cennet-mekân Sultân Fâtih Mehmed Hân aleyhi rahmeti Rab-bihi'l-gufrân hazretleri nâm-ı nâmîsiyle ve evliyâ-yı kibârdan kasaba-i mezkûrda defn-i hâk-ı ıtır-nâk Sultân Câhidî hazretleri nâmına türbeleri ittisâlinde vâki' işbu iki câmi'in takriben mevcûdu arz ve beyân edilen ahâli ve asâkir-i şâhâneyi isti'ab edemediğinden mevsim-i sayfin harâretli ve şitânin berk ü bârân ve berüdenli günlerinde ve hele a'yâd-ı mübârekelerde çarşu ve mahallât içerülerine kadar saflar teşkil eden cemaât-i müslimîn gelüb geçen yolculara bir vaz'-ı hazîn irâe eyler.

Mezkûr câmi'-i şerîf Gelibolulu Kutb Ömer Efendi nâmında bir zâtın âsâr-ı hayriyesinden olub fakat vaktiyle her nasılsa meşrûr kılınamayan medâr-ı vakfiyyesi mefkûdiyyetinden

23 Bkz. EK 9, Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesinin Günümüzdeki Hali

24 Bkz. EK 10, Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesinin Eski Hali

25 Bkz. EK 11, Tarihi Fotoğrafta Kırklar Camii

nâşi şimdiye kadar şunun bunun i'ânesiyle ta'mîr ve idâme edilebilmiş binâen-aleyh kazâmız kâim-makâmı Mehmed Ali Bey'in mesâ'î-i mukdim-âne ve âsâr-ı vezâif-perverânesi hasebiyle merci'ne kerrâtle beyân-ı hâl edildiği işitilmişken semere-i hasenesinin henüz sâha-i zuhûr olmadığına bakılırsa gerek evkâf-ı hûmâyun nezâretinde ve gerekse mülhâkatında bu câmi'-i şerîf hakkında bir günâ kayd ve ma'lûmâta zafer-yâb olunamadığından husûs-ı mezkûrun ihtimâli kâle bile alınmadığı şübheden ba'id olamaz.

Maa-hazâ bulunduğumuz devr-i celil-i feyyâz-âne içerüsündeki umrân ve terakki asâr-ı sâlifeye nisbet edilecek olunursa memâlik-i mahrûse-i şâhânelerinin bugün sâye-i ma'mûriyyet-vâye-i hazret-i pâdişâhîde her köşe ve bucağında gösterdiği rûh-ı intizâm asr-ı hazıra-i seniyyelerinin bir devr-i teceddüd olduğunu beyân ve iş'âr eder.

Bu devr-i dil-ârâ-yı teceddüd ve bedâiy'-kârî arasında bâ-husûs nâm-ı nâmî-i hazret-i şehriyârîlerine mebnî çeşme-i ra'nâ karşusunda arz-ı harâbe-zârıyla bu levha-i hayr-ı mübeccelin nizâm-ı şafak-ı intizâmına zıll-ı ... aks ettiren ve husûsuyla saflarca ahâli ve cünûd-ı şâhânenin beş vakitte emr-i ferâiz-i İlahîden dolayı yollar arasında çamurlar üzerinde edâya mecbûriyyet veren işbu câmi'-i şerîfin bir cüz'iyet dâiresinde ... inşâ ve i'mârî lutf-i müsaâde-i girân-bahâsıyla dil-şâd buyrulduğumuzda zâten edâsıyla mükellef olduğumuz da'vât-ı hayriyyet-âyât-ı zıll-ı İlahîlerini tekrâr ederek bunun ilâ-yevmü'n-nihâye bi'l-cümle ahâli kulları elsin-i şükranında dâir ve kemâl-i fahr ve minnet-dârîde sâir olacakları ma'rûzdur. Ol-bâbda ve katbe-i ahvâlde emr ü fermân hazret-i men leh-ül emrindir. Fî 11 Eylûl sene 318 [24 Eylûl 1902]²⁶

Devrin padişahı II. Abdülhamid'e övgüler ile başlayan belge, mevcut hükümdar zamanında vücuda getirilen eserlerden örnekler vererek aynı himmeti Kırklar Camii için de beklediklerini vurgulayarak başlamıştır. Köyü konumu ve durumu hakkında verilen detaylı bilgilerden askeri bir birliğin burada konuşlu olduğu görülmektedir. Nitekim köyde mevcut Osmanlı mezar taşlarında da bu durumun birçok örneği mevcuttur. Bu örnekleri bir tablo halinde vermek gerekirse karşımıza aşağıdaki gibi bir tablo çıkmaktadır.

Mezar taşında “Bahr-i Sefid Boğazı İkinci Topçu Alayı” ibaresi geçen kişiler

	İsmi	Vefat Tarihi	
		Hicrî	Miladi
1	İkinci Tabur Kolağası Sâbıkı İsmail Hakkı Efendi	1319	1901-2
2	İsmail Hakkı Efendi halîlesi Fatma Saniye	1314	1896-7
3	Alây Kâtibi Tevfik Efendi'nin Vâlidese Ayşe	1286	1869-70
4	Üçüncü Taburun cerrâh el-Hâc Osman Efendi'nin ehli Emine Hânım	12 Muharrem 1310	6 Ağustos 1892

26 BOA. Y. PRK. EV. 3-65.

5	Dördüncü Tabur Kâtibi Sabit Efendi'nin kerîmesi merhûme Tevhîde Hânım	14 Şa'bân 1298	12 Temmuz 1881
6	Alây emînlerinden Yusuf Efendi	1303	1885-6
7	Alây Emîni Müteveffâ Yusuf Efendi'nin Zevcesi Hatice Hânım	1315	1897-8
8	İkinci Taburun Üçüncü Bölüğü Yüzbaşılardan Bayramiçli Ali Ağa	29 Rebû'l-âhır 1295	2 Mayıs 1878
9	Dördüncü Taburu Binbaşı Ahmed Nureddin Efendi	1324	1906-7
10	Dördüncü Taburunun Birinci Yüzbaşısı Ali Ağa'nın mahdûmu Mustafa	1291	1874-5
11	Dördüncü Tabur cerrâhı Genç Osman Efendi	1297	1879-80
12	Kolağası Hâcî Osman Ağa'nın kerîmesi Şerife Hânım	15 Şevvâl 1295	12 Ekim 1878
13	Alây mîr-livâsı Mehmed Paşa-zâde Yüzbaşı İsmail Bey	Şa'bânü'l-muazam sene 1322	Ekim/Kasım 1904
14	Alây emîni Hâcî Hakkı Efendi-zâde Muhammed Şâh Rıza Efendi	Fî 26 Şevvâl Sene 1297	1 Ekim 1880
15	Birinci Taburunun İmâmı Abdurrahman Efendi'nin Kerîmesi Emine Şerife Hânım	1293	1876-7
16	Alây Emîni Hâcî Hasan Efendi	1317	1899-900
17	Üçüncü Tabur Bölüğü Bir dahi Takım İkincide idi Şanlı kahramân Konyalı Muhammed bin Mestan	1321 Muharremü'l-haram	Mart/Nisan 1903
Bunların haricinde birçok farklı rütbe ve farklı birlik isimlerinin geçtiği mezar taşı da mevcuttur.			

Yaklaşık 300 hanelik bir ahali ve yine yaklaşık 1600 askerden oluşan nüfusun yaşadığı bir köyde, mevcut Fatih Camii ve Cahidi Sultan (Hızır) Camii'nin ihtiyacı karşılayamadığı görülmektedir. Ancak bu belgede dikkati çeken diğer bir husus ise köyde mevcut Tabip Hasan Camii'nden bahsetmemesidir. Bunun nedeni o tarihlerde

bu caminin de tamire muhtaç olduğu için kullanılamamasıdır²⁷. Tüm bu nedenlerle kullanıma müsait olan iki caminin köyün ihtiyaçlarını karşılayamadığı özellikle mübarek günlerde insanların yollarda namaz kılmak zorunda kaldığı belirtilmiş ve mevsim koşullarının da (kışın soğuk yazın sıcak günleri) bu sıkıntıları arttırdığı, bu sebeple insanların ibadetlerinde zorluklar yaşadığı vurgulanmıştır.

Ayrıca Kırklar Caminin bu zamana kadar hayırsever insanların bağışları ve destekleriyle ayakta kalabildiği ve hali hazırda yıkılmak tehlikesi olduğundan belediyece girişin yasaklandığı dikkatleri çekmektedir. Caminin gelir kaynağının ve bir vakıfla bağının olmaması nedeniyle yardıma ihtiyaç olduğu da görülmektedir. Caminin köy içindeki konumunun da tarif edildiği görülmektedir. Bu tarife göre cami, köyün en güzel mevkiinde devrin hükümdarı tarafından geçen sene inşa edildiği vurgulanan çeşmenin²⁸ karşısında, köy meydanındadır. Nitekim günümüzde camiden geriye sadece kitabesi²⁹ kalmıştır. Ve bu kitabe sayesinde caminin akıbeti hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Her ne kadar arşivde bu talebe dair bir cevaba tesadüf edilememiş olsa da kitabe metninden caminin Tahsin Efendi namında bir hayırseverin desteği ile onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

Viridi Kilidü'l-bahre şân bu ma'bed-i kudsi nişân
Miftâh-dârı kalb ü cân Tahsine şâyân câmi'i
Birçok zamân mesdûd iken cem'iyeti mefkud iken
Virânedden ma'dûd iken gör şimdi feyz-i lâmi'i
Nâmı gibi Kırklar güvâh meydâne geldi secde-gâh
Beş vakt tâat iktinâh eyler duâ-yı sâmi'i
Kutbî Ömer bânisidir Tahsin anın sânisidir
Bir hâl-i şükrânisidir bâng-i minâr-ı bâri'i
Berk urdi vahdâniyyeti açıldı târîh âyeti
Tahsîn Efendi himmeti bâb eyledi bu câmi'i³⁰

Üzerinde rakamla tarihin verilmediği kitabede, metnin son cümlesinin ebced değeri olan Hicrî 1320 tarihi, Miladi 1902-3 yıllarını vermektedir. Yukarıdaki belge tarihi ile aynı yıllara denk geldiği görülen onarım kitabesinden hareketle, caminin onarım talebinin kabul görmediği ve bunun üzerine Tahsin isminde bir kişinin desteği ile onarıldığı yorumu yapılabilmektedir.

Nitekim köy sakinlerinden 1940 doğumlu Emin Ok bu cami hakkında: *çok muazzam şamdanları vardı. Buradaki şamdanların bir benzerini başka bir camide görmedim. Bu şamdanlar alındı götürüldü ama kimin aldığını bilmiyorum. O tarihlerde küçüktüm. Kapıdan girer girmez içerde sağ tarafta küçük bir oda vardı bu odada bir astsubay olan ve usta bey derdik, iki kızı ile burada kalırdı. İçerde solda minareye giriş kapısı vardı. Cami Tabip Hasan Camii'nden büyüktü. Yaklaşık 250 kişi burada namaz kılabilirdi. Caminin bahçesi veya haziresi yoktu. Ben bildim bileli cami harap durumdaydı, görevli bir imamı yoktu. Caminin harap durumundan dolayı ibadete kapalı idi ama caminin bakımı veya ilgileneni olmadığı için kapıları açıktı. Herkes içeriye girip çıkabilirdi. Hatırladığım kadarı ile 1952-3 tarihlerinde çeşme*

27 Tabip Hasan Camii kitabesine göre 1907 yılında yeniden ibadete açılmıştır. Bkz. İsmail Sabah, Tarihi Gelibolu Yarımadası'nda Geçmişten Günümüze Kalan Mezar Taşları ve Kitabeler, s. 314.

28 Bu çeşme günümüzde hala ayakta. Dört tarafında kitabesi olan çeşmenin üç tarafında Kur'an-ı Kerim'den su ile ilgili ayetler bulunmaktadır. Dördüncü yüzündeki kitabesi ise kazanmış olduğundan ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Bu belgede yer alan ifadelerden çeşmenin 1901 senesinde Sultan II. Abdülhamid devrinde inşa edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bkz. İsmail Sabah, Tarihi Gelibolu Yarımadası'nda Geçmişten Günümüze Kalan Mezar Taşları ve Kitabeler, s. 310-312.

29 Bkz. EK 12, Kırklar Camii Kitabesi. Bu kitabe Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı ekiplerince restore edilmek üzere alınmıştır.

30 Kitabe metni müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün / müstef'ilün vezniyle yazılmıştır.

tehlikesi edeniyle yetkililer tarafından yıkıldı. Cami kare şeklinde tek katlı bir cami idi” ifadelerini kullanmıştır.

5- Saka Baba Dergâhı

Ziyaret güzergâhında yer alan kültür varlıklarından biri de Saka Baba Dergâhı’dır. Bu başlık altında da Kadir/Kadri Baba ismiyle anılan ve çalışmalarımız sonucunda Saka Baba Dergâhı olduğu tespit edilen tekke hakkındaki tespit ve değerlendirmeler paylaşılacaktır³¹.

Söz konusu tekke Kilitbahir Köyü sınırlarında Yıldız Tabyasının alt kısmında Çanakkale Boğazına nazır yamaçlarda bulunmaktadır. Tekkenin ne zaman faaliyete başladığına dair bir kaynak bulunmuyor olsa da ismini tekkeye veren Saka Baba’nın mezar taşındaki³² ölüm tarihi, en azından tekkenin ne zamandan beri ibadete açık olduğuna dair ipucu vermektedir. Saka Baba’nın mezar taşında ise aşağıdaki ifadeler yer almaktadır.

Yâ Hû
Merhûm Kırkların Saba Buba
Ruhuna Fatiha
Sene 1180 [Miladi: 1766-7]³³

Saka Baba’nın vefat tarihinden hareketle tekkenin 18. yüzyıl ortalarından itibaren faaliyette olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Tekke ile ilgili diğer önemli bir konu ise zaman içerisinde Saka Baba isminin unutulması olarak “Kadir Baba Tekkesi” olarak anılmamasıdır. Literatürde söz konusu tekke bu isimle zikredilmektedir. Bu sorunun kaynağına dair maalesef bir belge bulunmamaktadır. Tekke isminden Kadir Baba Tekkesi olarak bahseden kişiler arasında 1915’te Çanakkale Muharebelerine iştirak eden Münim Mustafa’da (Pekselek) vardır. Münim Mustafa’nın hatıratı sayesinde 1915’te Çanakkale Muharebeleri esnasında askerlerin bu tekkeye uğradıklarını ve dinlenip, yemek yediklerini öğrenmekteyiz³⁴. Münim Mustafa bu tekkede, görev yaptığı 30. Alay subaylarına harp madalyası dağıtırken bir de fotoğraf³⁵ çekmiştir. Bu fotoğraf ve hatırat sayesinde 1915 senesinde tekkedeki bina yapılarından en azından birinin sağlam bir şekilde ayakta durduğunu görebilmekteyiz.

Bu başlıktaki amacımız, bahsedildiği üzere tekke isminin “Saka Baba Dergâhı” olarak literatüre geçmesidir. Cumhurbaşkanlığı’na bağlı Osmanlı Arşivi’nde yer alan ve zâviye-dâr tayiniyle ilgili bir belge de bu durum açıkça görülmektedir. Söz konusu belgede³⁶ yer alan ”Kilidü’l-bahr Kal’ası kurbinde vâki’ e’izze-i kirâmdan Saka Baba nâm azizin zâviyesinde ” ifadeleri çok açık bir şekilde Kilitbahir Kalesi’nin yakınındaki tekkenin Saka Baba ismiyle anıldığını göstermektedir. Saka Baba ismine sadece belgelerde değil aynı zamanda tekke haziresindeki mezar taşlarında da tesadüf edilmektedir. Örneğin Muhammed Arif Dede’ye ait mezar taşında³⁷ kendisinin “Saka

31 Bkz. EK 13, Saka Baba Dergâhının Günümüzdeki Hali

32 Bkz. EK 13, Saka Baba Dergâhının Günümüzdeki Hali

33 İsmail Sabah, Tarihi Gelibolu Yarımadası’nda Geçmişten Günümüze Kalan Mezar Taşları ve Kitabeler, s. 370.

34 Alayın ziyafeti Kadir Dede denilen çamlık içinde yapılması mukarrerdi. Ale’s-sabah oraya gitmişim. Öyleye kadar her şey hazırlanmıştı. Alay zabitanı, müteakiben fırka kumandanı erkân-ı harbiyesiyle geldiler. Bulduğumuz yer yüksek ve çamlar içinde olduğundan denize karşı manzarası fevkalade güzeldi. Hakikaten Avrupa’da bulunduğum sırada orada bile eşine tesadüf edemedim. Bu güzel manzarayı herkes seyrettikçe bir inşirah hissediyordu. Ahmet Yurttakal (haz.), İhtiyat Zabiti Münim Mustafa’nın Harp Hatıraları, Kanal Seferi’nden Çanakkale’ye, İstanbul 2018, s. 133.

35 Bkz. EK 15, Münim Mustafa Pekselek Tarafından Çekilmiş Fotoğraf

36 BOA. C. EV. 607-30614

37 Bkz. EK 16, Muhammed Arif Dede’ye Ait Mezar Taşı

Baba Dergâhı'nda postnişin olduğu görülmektedir. Saka Baba Dergâhı ifadesi hazirede yer alan toplam 14 mezar taşının dördünde görülmektedir. Hatta Saka Baba ismine yarımada'nın en uç noktası olan ve 1915 yılında İngilizlerin ana çıkarma noktalarından biri olarak belirlediği Tekke Koyunda da tesadüf etmekteyiz. Tekke koyundaki mezar taşlarında karşımıza çıkan "Postnişin-i Saka Meşk" ve "Saka Meşk Baba'nın gülü" ifadeleri koya da ismini veren tekkenin Kilitbahir'deki Saka Baba'ya bağlı bir tekke olduğunu göstermektedir.

Bektaşî tekkesi olan Saka Baba Dergâhı, 1826 yılında Bektaşîliğin yasaklanması ile bir dönem Kadiriye Tarikatı idaresine geçse de bir süre sonra tekrardan ilk hüviyetine dönmüştür. Tekkenin gerçek isminin unutulması Kadir Baba ismiyle anılması bir dönem idaresi altında kaldığı Kadiriye Tarikatı neticesinde olduğu değerlendirilmektedir. Bektaşîliğin yasaklandığı ve birçok Bektaşî tekkesinin yıkıldığı bir dönemde söz konusu yapının bu şekilde ayakta kalmış ve faaliyetlerine devam etmiş olduğu da değerlendirilmektedir. Tekkede mevcut koşullarda ayakta kalan tek yapı ise türbesidir³⁸.

6- Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi ve Piyale Paşa Bahçesi (Havuzlar Mevkii)

Gelibolu Yarımadası antikçağ savaşlarından Çanakkale muharebelerine, antik yerleşimlerden modern yerleşimlere kadar birçok olay ve kültüre ev sahipliği yapmış nadir alanlardan biridir. Uzun ve farklı geçmişi sayesinde birçok iz ve kalıntıyı barındıran önemli bir coğrafya olma özelliği de taşımaktadır. Bu çalışma ile her yıl çok sayıda insanın Çanakkale Şehitliklerini ziyaret amaçlı geldiği tarihi yarımada, ziyaret noktaları yolu üzerinde kalan ve günümüzde Havuzlar olarak bilinen mevki hakkındaki anlatıların sağlam bir temele oturtulması da amaçlanmıştır.

Bahse konu mevkide bulunan Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi³⁹ ilk kez Halil Paşa'nın 20 Kasım 1626 tarihinde tescillenen vakfiyesinde geçmektedir. Söz konusu vakfiye kaydında, Halil Paşa'nın kaptan-ı derya olarak katıldığı savaşlar esnasında uğradığı Kilitbahir Kalesinin dibinde yer alan Fatih Sultan Mehmet Han camii için Ramazan gecelerinde aydınlatılması için on adet kandil ve yine Piyale Paşa Bahçesi olarak anılan mevkide iki çeşme ve iki havuz inşa edilmesini istediği görülmektedir⁴⁰. O çeşmelerden biri bugün hala ayakta ve Halil Paşa'nın ismi ile anılan ana yol kenarındaki çeşmedir. Vakfiye kaydında dikkati çeken nokta ise Halil Paşa'nın söz konusu iki çeşme ve havuzu Kilitbahir'de Piyale Paşa Bahçesi olarak anılan yerde yaptırılmasını istemesidir. Buradan çıkarılacak sonuç, çeşmenin inşa edildiği yer olan ve bugün Havuzlar olarak anılan mevkiinin 17. asırda Piyale Paşa Bahçesi olarak anıldığıdır. Bunun en büyük kanıtı çeşmenin buradaki varlığıdır. Vakfiye kaydına göre çeşme yanlış yere inşa edilemeyeceğinden çeşmenin bulunduğu yer Piyale Paşa Bahçesi'dir. Dolayısıyla bugün Havuzlar olarak anılan mevki ile Piyale Paşa Bahçesi olarak anılan mevki aynı yerdir.

Söz konusu döneme ait diğer kaynaklarda da Piyale Paşa Bahçesi ismine tesadüf edilmektedir. Evliya Çelebi meşhur seyahatnamesinde "cümle yaran ile Piyale Paşa Bağçesinde zevk ü sefaya dalmış iken Padişah-ı ba-vakar dağlara sayd ü şikara (av-

38 Ayrıntılı bilgi için bakınız: İsmail Sabah, "Tarihi Yarımada'da Unutulmuş Bir İsim ve Zamana Direnen Bir Mekân: Saka Baba Dergâhı", İBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Ekim Özel Sayı, 2019, ss. 90-115.

39 Bkz. EK 17, Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi

40 Meltem Aydın, Maraşlı Kardeşler Sadrazam Halil Paşa Beylerbeyi Mehmed Paşa ve Halil Paşa İbn-i Piri Vakfiyesi, Kahramanmaraş 2015, s.125.

lanmaya) gitmek üzere yanımızdan geçti. Bu bağçe bir bağ-ı iremdir ki her semtinin birer güne pesendide maksureleri, havz, şadurvan-ı sebil ve fevzareleri ne dil ile tarif ne de kalem ile tavsif olunamaz⁴¹ ” diyerek havuz ve şadırvanlarıyla güzel bir yer olduğunu betimlemiştir.

Ancak Havuzların önemi sadece isminin Piyale Paşa Bahçesi olması değildir. Kâtip Çelebi Tuhfetü'l-Kibar fi-Esfâri'l-Bihar adlı eserinde aslında Türk Denizcilik Tarihi için çok önemli olan bir noktadan bahsetmektedir. Söz konusu eserin “Kanun üzere donanma deryaya nice sefer ider anın beyanındadır” başlıklı yani Osmanlı Donanması'nın sefere nasıl çıktığının anlattığı bölümde, önce Beşiktaş'tan Yedikule'ye varıldığı ve askerlerin yerleşmesi için burada iki gün beklendiği anlatılır. Devamında ise Ereğli, Marmara ve Gelibolu'dan geçildiği, sonrasında Boğazhisar taşrasında Piyale Paşa Bahçesinde mutlaka durulduğu ve burada bir gün kalınarak donanmanın sefer için gerekli su ihtiyacını temin ettiği anlatılmaktadır. Donanmanın su almak için durduğu bir sırada sandalların da tomruk ve çıra almaları için Çanakkale tarafına gönderildiği aktarılmaktadır⁴². Bu işlemlerin burada yapılmasının sebebi olarak ise başka yerde bulunamaması gösterilmiştir.

Aslında hem Kâtip Çelebi'nin hem de Evliya Çelebi'nin anlatımları bizi bir sonuca götürmektedir. Halil Paşa kaptan-ı deryalığı döneminde sefere çıkarken bu güzergâhı takip etmiş ve donanmasının su ihtiyacını Piyale Paşa Bahçesinden karşılamıştır. Bu sebeple Piyale Paşa Bahçesinin donanma için önemini çok iyi bilmektedir. Bundan dolayıdır ki, vefatından önce tescil edilen vakfiye kaydında, burada iki çeşme ve iki havuz inşa edilmesini istemiştir. Aksi halde en yakın yerleşim yeri olan Kilitbahir Köyü dururken yerleşim alanının en az 4-5 km uzağında bir noktaya çeşme inşa edilmesini istemesinin bir mantığı olamaz. Halil Paşa bu çeşmelerin, insanların kullanımından ziyade askerlerin kullanımını için inşa edilmesini istemiştir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, söz konusu vakfiye kaydına göre Halil Paşa'nın inşa edilmesini istediği iki çeşmeden önce bölgede inşa ettirmiş olduğu bir çeşme de bulunmaktadır. Sonuç olarak kaptan-ı deryalık gibi önemli bir görevde bulunmuş olan Halil Paşa, o dönemde Piyale Paşa Bahçesi bugün ise Havuzlar olarak anılan yerde toplamda üç çeşme inşa ettirmiştir. Halil Paşa'nın bölgeye verdiği önem aslında bu mevkiinin Türk tarihi için ne kadar önemli nokta olduğunu da göstermektedir. Sefere giden donanma burada mutlaka bir gün durmakta ve denizciler buradan su doldurarak sefer esnasında kullanacakları suyu temin etmektedirler. Anlaşılan o ki, Halil Paşa ve varsa diğer kişilerin inşa ettirdiği çeşme ve havuzlar nedeniyle mevkiinin gerçek ismi olan Piyale Paşa Bahçesi unutulmuş ve Havuzlar olarak anılmaya başlamıştır. Nitekim 1915 yılında Çanakkale Muharebeleri esnasında Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi önünde askerlerin çekilmiş bir fotoğrafının⁴³ bulunması, söz konusu bölgeden askerlerin de su tedarik ettiğini göstermektedir.

Çeşme incelendiğinde ise üzerinde biri sağlam biri kırık olmak üzere iki kitabe bulunduğu görülmektedir. Bunlardan kırık olanın üzerinde “tecdid” yani yenileme anlamına gelen kelimenin bulunması bu kitabenin tamir kitabesi olduğunu göstermektedir. Ve bu sonuca göre çeşme tamirat görmüştür. Ancak bu kitabenin kırık olması nedeniyle bu yenileme işleminin ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Sağlam olan

41 Ahmed Cevdet (Ed.), Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Birinci Baskı C. 5, İstanbul 1315, s. 314-315.

42 Kâtip Çelebi, Tuhfetü'l-Kibâr fi-Esfâri'l-Bihâr, < <https://acikerisim.tbbm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1829> > (14.12.2017), s. 112b-133a. Ve Orhan Şaik Gökyay (haz.), Deniz Savaşlarında Büyüklere Armağan Tuhfetü'l-Kibâr fi-Esfâri'l-Bihâr, İstanbul 2007, s. 177.

43 Bkz. EK 18, Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi Önünde Askerler

kitabe ise inşa kitabesidir ve üzerinde ise aşağıdaki satırlar yazmaktadır.

Bahr-i lütfundan Halil Paşa-yı derya-dil bugün
Eyledi bu çeşme-i zibayı kim kevser-misal
Gûş idüb ervah-ı küdsî didiler tarihini
Nuş kıl Âl-i Ali'nin ruhuna ab-ı zülal
Ketebehu Nurî en-Nakş-bendî⁴⁴

Görüleceği üzere fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün vezniyle yazılmış kitabe üzerinde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Ancak kitabe metninin son cümlesi olan "Nûş kıl Âl-i Ali'nin rûhuna âb-ı zülâl" cümlesinin ebced değeri hesaplanacak olunursa Hicrî 1047 / Miladi 1637-38 tarihi bulunmaktadır. Öte yandan Ağustos 1629'da vefat eden Halil Paşa'nın bu çeşmenin tamamlandığını görmüş olmasına imkân bulunmamaktadır. Bu durumda Piyale Paşa Bahçesi denilen bölgedeki çeşmenin, vakfın mütevellî heyeti tarafından Paşa'nın ölümünden sonra yaptırıldığı değerlendirilmektedir⁴⁵.

7-Şehit Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey (Mezarı Bilinen Tek Şehit Doktor)

Şahindere Şehitliği'nden Alçıtepe Köyü'ne doğru giderken, şehitlikten çıktıktan sonra yaklaşık 300 metre sonra yol kavislenmekte ve bu dönemeç dönüldükten sonra yolun sağ tarafında yöre halkının "Selenli/Serenli Kuyu" dediği bir kuyu görülmektedir. Bu kuyunun yanında ormanın içine doğru giden toprak bir yol bulunmaktadır. Bu toprak yolu takip ederek yaklaşık 150 metre gidildikten sonra ağaçların arasında ufak bir tepeceğin üzerinde kırık bir mezar taşı⁴⁶ görülmektedir. Mezar taşının üzerinde günümüz Türkçesiyle "16 Haziran sene 1331'de şehit olmuştur Fatiha" yazmaktadır.

Şehit mezarı olduğuna şüphe bulunmayan bu mezarın ise kime ait olduğu bilinmemekteydi. Bu noktadaki en büyük engel mezar taşının kırık olması ve üst tarafının olmamasıdır. Bölgeye yakın yerleşim yerleri olan Alçıtepe ve Behramlı köylerinde insanlarla yaptığımız görüşmeler esnasında, mezar taşını sorduğumuzda sanki ağız birliği etmişçesine "yılanlı mezar" tabirini kullanmaları dikkatimizi çekmiş ve bu ifade araştırmamıza da yön vermiştir. Söz konusu ifadeler, mezar taşında kırılmadan önce dala sarılmış bir yılan figürü olduğunu göstermektedir. Yöre insanının "dala sarılmış yılan" şeklinde tasvir ettikleri figür aslında Asklepios'un simgesi olan asaya sarılı yılan olduğu anlaşılmaktadır. Hatta bu konuda Mekteb-i Tıbbiye armasında yer alan simge, yöre insanına gösterilmiş ve mezar taşı üzerinde bulunan figür olduğu teyit edilmiştir. Bu sembol, mezarda metfun şehidin kimliğini ortaya çıkarmada en önemli ipucu olmuştur. Doktor olduğu değerlendirmesiyle Çanakkale muharebelerinde şehit düşmüş doktorlar üzerinde yoğunlaşmaya başlanmıştır.

Çanakkale muharebelerinde şehit olan doktorlar üzerine kıymetli bir çalışması bulunan Fatma Özlen, şehit doktor sayısını 9 kişi olarak vermiş ve isimlerine de makalesinde yer vermiştir⁴⁷. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, şehit oldukları ifade edilen doktorların mezar taşında yer alan şehadet tarihi ile aynı gün şehit olup olmadıkları ve bağlı buldukları birliklerin/görev yerlerinin, Haziran ayında şehit-

44 İsmail Sabah, Tarihi Gelibolu Yarımadası'nda Geçmişten Günümüze Kalan Mezar Taşları ve Kitabeler, s. 318.

45 Ayrıntılı bilgi için bakınız: İsmail Sabah, "Kaptan-ı Derya Halil Paşa ve Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmeleri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, S. 2, 2018, ss. 407-424.

46 Bkz. EK 19, Kırık Mezar Taşı

47 Fatma Özlen, "Remembrance of things past: an inquiry into the fate of the Istanbul medical students who fought in the Gallipoli Campaign", Journal of Clinical Neuroscience, Volume 12, Issue 3, 2005, pp. 231- 234.

din medfun bulunduğu alana yakın olup olmadıklarıdır. Bu noktalara dikkat edilerek eleme yapıldığında geriye sadece 126. Alay kalmaktadır. Çünkü sadece 126. Alay Haziran ayının sonunda Seddülbahir bölgesindeki muharebelere iştirak etmiştir. Bu nedenle Özlen'in makalesinde belirtilen isimler içerisinde Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Efendi'nin ismi öne çıkmıştır.

Tabip Binbaşı Mehmet İsmail, Çanakkale Şehitleri Listesi'nde 27856. sırada⁴⁸ görülmektedir. Listenin bize verdiği bilgilere göre baba adı İsmail, kütüğü İstanbul⁴⁹, 4. Kolordu 126. Alay 1. Tabur'da görevli iken şehit olmuştur. Kirte harbinde şehit olduğu ifade edilen Tabip Binbaşı Mehmet İsmail'in şehadet tarihi ise Rumi takvimle 19.04.1331 [Miladi: 2 Temmuz 1915] olarak yazılmıştır. Sorun tam da burada karşımıza çıkmaktadır çünkü araştırmamıza konu olan şehidin, şehadet tarihi 16 Haziran 1331 [Miladi: 29 Haziran 1915]dir. Dolayısı ile Tabip Binbaşı Mehmet İsmail'in listedeki şehadet tarihi ile mezar taşında ifade edilen tarih arasında 3 günlük bir fark bulunmaktadır. Çanakkale'de şehit olduğu tespit edilen 9 doktordan, kabirde metfun bulunan kişi olma ihtimali bulunan tek kişinin de listedeki şehadet tarihi ile mezar taşındaki tarihin uyuşmaması başka sorular sormamıza neden olmuştur.

Bu bağlamda ilk sorduğumuz soru listede verilen tarih doğru mudur? Acaba bir okuma yanlışlığı bulunmakta mıdır? Osmanlı Türkçesinde özellikle el yazısı ile kaleme alınmış metinlerde "6" (٦) ve "9" (٩) rakamlarının sehven karıştırılma olasılığı bulunmaktadır. Sorunun cevabını bulabilmek adına Tabip Binbaşı Mehmet İsmail'in kayıtlı olduğu tabur zayıat defterinin fotokopisini, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı arşivinden talep etmiştir. Gelen asıl metni incelediğimizde 6 rakamının sehven 9 olarak okunduğu bu nedenle de Şehitler Listesi'nde şehadet tarihinin farklı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısı ile 126. Alay'ın Haziran ayında bu bölgede olması hem de şehadet tarihinin örtüşmesi kabirde medfun bulunan şehidin Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Efendi olduğu iddiasını daha da güçlendirmiştir.

Bir sonraki aşamada ise daha fazla bilgi edinebilmek adına bağlı bulunduğu birliğini bildiğimiz şehidin, şehit olduğu günü kapsayan harp ceridelerini temin etmek olmuştur. Çünkü tabip bir binbaşının şehadetinin ceridede yer alması kuvvetle muhtemeldir. Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı vasıtasıyla Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı'ndan 126. Alay 1. Tabur'un Rumi 14 – 16/4/1331 tarihli cerideleri istenmiştir. Söz konusu cerideler elimize ulaştığında buradaki tahminimizde de haklı çıktığımızı ve Tabip Binbaşı Mehmet İsmail'in şehadetine dair bilgilerin yer aldığını tespit ettik.

Bu bilgilere geçmeden önce ifade gerekir ki, 28 Haziran - 5 Temmuz 1915 tarihleri arası Zığındere Muharebelerinin gerçekleştiği tarihlerdir. 126. Alay da savunma bölgesi sağ tarafı Ege Denizi sol tarafı Kirte Deresi (hariç) olan 11. Tümen emrinde bu muharebelere iştirak etmiştir.⁵⁰ Nitekim harp ceridesinde de Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Efendi'nin bu muharebelere silsilesinin ilk günü olan 28 Haziran tarihinde yaralandığı görülmüştür.

48 Çanakkale Şehitleri Listesi, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Çanakkale Özel Sayısı Eki, 2015, s. 219.

49 Ailenin kütüğü İstanbul olsa da Tabur zayıat çizelgesinde memleketi Kızanlık (Kazanlık) olarak görülmektedir.

50 Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. Cilt 3. Kitap, Ankara 1980, s. 144.

**15 / 4 / [331] [28 Haziran 1915]
Zığındere'nin solundan**

Nısfü'l-leylden sonra düşman siperlerimizi şiddetle bombardıman etti. Saat 9 evvelde düşman taarruza başladı. Avn-i Hakk'la def edildi. İkinci defa taarruz etti. Yine def edildi. Düşman cephemize yedi defa taarruz etmiş cümlesi de İnâyet-i Bârî ile de def edilmiştir. Sağımızda bulunan Alay 33, Tabur 2 çekilmiş olduğundan en sağ cenâhımızda düşmanla temas vâki olmuş ve düşman taburun geri taraflarını tehdit etmeye başlamıştır. İhtiyatta bulunan Bölük 3'den gönderilen bir takımla biraz bu tehlike bertaraf edilmiştir. Henüz araziye görmemiş ve tanıyamamış olan tabur zâbitân ve efrâdı bu taarruzda fevkalade metanet ve fedakârlık göstermiş ve cephemize yedi defa hücum eden İskoçya Hassa Alayı'na telefât-ı külliye verdirmiştir. **İş bu muharebede Tabip Binbaşı İsmail Bey ve Bölük 3 Kumandanı Mülazım-ı Evvel Ali Rıza Efendi, Bölük 2 Mülazım-ı Sani Hamdi Efendi mecruh olup ve Bölük 4 Kumandanı Yüzbaşı Ali Ulvi Efendi şehid olmuştur. Üç bölükden 115 şehid ile 172 mecruh olup, ikinci bölükden vukuat alınamamıştır.**⁵¹

Yukarıdaki ifadeler dikkatle incelendiğinde 126. Alay 1. Tabur bölgesine yedi defa taarruz edildiği ve günün sonunda 115 şehit ve 172 yaralı verildiği görülmektedir. Bu ifadeler Zığındere muharebelerinin ilk gününün ne kadar çetin geçtiğinin de göstergesidir. Araştırmamızı yoğunlaştırdığımız Tabip Binbaşı Mehmet İsmail'in de müttefik kuvvetlerinin gerçekleştirdiği yedi taarruzun püskürtülmesi esnasında yaralandığı görülmektedir. Ceridenin devamını incelediğimizde ise bir gün sonra yani 29 Haziran 1915 tarihinde "15 Haziran sene 331 [Miladi: 28 Haziran 1915] muharebesinde mecruh olan Tabip Binbaşı İsmail Bey şehit olmuştur"⁵² notunun düşüldüğü görülmüştür. Tüm bu ifadelerden hareketle Tabip Binbaşı Mehmet İsmail'in 28 Haziran tarihinde yaralandığı ve bir gün sonra yani 29 Haziran 1915 tarihinde şehit olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum aynı zamanda mezarının neden cephe gerisinde olduğunu da açıklamaktadır. Şöyle ki muharebenin ilk gününde yaralanan Tabip Binbaşı Mehmet İsmail doğal olarak geriye taşınmıştır. Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Efendi'nin muharebenin en debdebeli anlarında cepheye bulunması ve şehit olması vazifesini korkusuzca en ön siperlerde ifa ettiğinin de bir göstergesidir.

Milli Savunma Bakanlığı arşivinden temin ettiğimiz bilgilere göre 28 Aralık 1897 tarihinde Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey'in ilk görev yeri 7. Ordu Merkez Hastanesi olmuştur. Sonrasında sırasıyla Erzincan Merkez Hastanesi ve Erzurum Hastanelerinde görev yapmıştır. 3 Nisan 1899 tarihinde 4. Ordu 23. Alay'a ve 29 Nisan 1904 tarihinde ise Kastamonu'ya frengi tedavisine memur edilmiştir. 20 Mayıs 1909 tarihinde ise 4. Kolordu Seri Ateşli Sahra Topçu Taburu'na ve 19 Ekim 1912 tarihinde de Binbaşı Rütbesiyle İškodra Tümeni 72. Alay 1. Tabur'a atanmıştır. 18 Kasım 1913 tarihinde 126. Alay 1. Tabur'a 22 Mart 1914 tarihinde ise 4. Kolordu 31. Alay 1. Tabur'a tayin olmuştur. Özetle 1913 sonuna kadar 6 sene Erzincan ve Erzurum havalisinde, 5 sene Kastamonu havalisinde ve 3,5 sene de Edirne mıntıkasında hizmet etmiş ve Balkan harbine de iştirak etmiştir. Dosyasından elde ettiğimiz bilgilere göre son görev yeri 31. Alay 1. Tabur görünse de gerek Tabur Zayiat Çizelgesi'nden elde edilen bilgiler gerekse 126. Alay 1. Tabur'un harp cerideleri

51 BDH 5528-H5-1/9a

52 BDH 5528-H5-1/10

şehadeti esnasında 126. Alay 1. Tabur'da iken şehit olduğunu göstermektedir.

Araştırma sonuçlarının 2018 yılında basında yer alması ile birlikte Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey'in torunu olan ve bunu nüfus evraklarıyla da ispat eden Tankut Balkır bizlere ulaşmış ve kendisi söz konusu kabrin başına götürülmüştür. Kendisine çalışma ve dedesi hakkında bilgi verdiğimiz Tankut Balkır bu ziyaret esnasında duygusal anlar yaşamış ve ziyaretin akabinde aile arşivlerinde yer alan Tabip Binbaşı Mehmet İsmail'in iki fotoğrafını⁵³ bizlerle paylaşmıştır. Bunlardan ilkinde Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey üniforma ile görülmektedir. Fotoğraf konusunda uzman görüşüne başvurduğumuz Seyit Ahmet Sılay ve Kadir Türker Geçer Beyefendiler üniformaların topçu sınıfına ait olduğunu ve fotoğraftaki kişinin rütbesinin Yüzbaşı olduğunu ve seferberlik öncesinde bir döneme ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda Tabip Binbaşı Mehmet İsmail'in bu fotoğrafı, 20 Mayıs 1909 ile 15 Ekim 1912 tarihleri arasında yüzbaşı rütbesi ile görev yaptığı 4. Kolordu seri ateşli sahra topçu taburunda görevli iken çektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla fotoğraf Çanakkale Muharebeleri öncesindeki döneme aittir.

Tankut Balkır sonrasında yaptığımız görüşmede ise babaannesi Fatma Hayriye Hanım'dan dinlediklerini bizlere aktarmıştır. Tankut Balkır'ın aktardığına göre dedeleri Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey⁵⁴, Çanakkale'ye gittikten sonra şarapnel yarası⁵⁵ sonucunda şehit olmuş ve şehadet haberiyle beraber kanlı üniforması⁵⁶ da gelmiştir. Bunun üzerine kanlı üniformaya ne olduğunu sordüğümüzde, sonrasında bu üniformaya ne olduğunu bilmediğini ifade etmiştir.

Gerek şehadet tarihinin mezar taşıdaki tarihle örtüşmesi, gerek mezar taşının 126. Alay'ın cephe gerisinde bulunması ve gerekse mezar taşında kabirde medfun şehidin doktor olduğunu işaret eden ve Asklepios'un simgesi olan asaya sarılı yılan figürünün bulunduğu yöre sakinlerince ifade edilmesi, bu mezarın Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Efendi'ye ait olduğunu işaret etmektedir⁵⁷.

Sonuç

Çanakkale muharebeleri üzerinden 108 sene geçmiştir. Bu süre zarfında konuya dair yerli ve yabancı birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak bu kadar yayına rağmen tüm yönleriyle aydınlatıldığını söylemek mümkün değildir. Muharebe sahasında ve arşivlerde yapılan çalışmalar, Çanakkale muharebelerine dair yeni bilgi ve tespitlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu sebeple bundan sonrada gerek kazı ve restorasyon çalışmalarında gerekse arşivlerin her geçen gün daha da artan bir oranda okunmasıyla yeni tespitlerin ve değerlendirmelerin yapılacağı ortadadır.

Bu çalışma ile özetlemek gerekirse, Eceabat ilçe merkezinde yer alan Merkez Cami'nin yapıldığı dönemdeki isminin "Ece Gazi Mescidi" olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda 1915 yılına yani Çanakkale muharebelerinin yaşandığı döneme denk gelmesi sebebiyle öncelikli olarak askerin ibadet ihtiyaçları için dönemin Eceabat Kaymakamı Rami Bey tarafından hizmete açıldığı değerlendirilmiştir.

53 Bkz. EK 20, Aile Arşivinden Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Beyin Birinci Fotoğrafı. Fotoğraf konusunda uzman görüşüne başvurduğumuz Seyit Ahmet Sılay ve Kadir Türker Geçer Beyefendiler üniformaların topçu sınıfına ait olduğunu ve fotoğraftaki kişinin rütbesinin Yüzbaşı olduğunu ve seferberlik öncesinde bir döneme ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bu durumda Tabip Binbaşı Mehmet İsmail'in bu fotoğrafı, 20 Mayıs 1909 ile 15 Ekim 1912 tarihleri arasında yüzbaşı rütbesi ile görev yaptığı 4. Kolordu seri ateşli sahra topçu taburunda görevli iken çektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla fotoğraf Çanakkale Muharebeleri öncesindeki döneme aittir.

54 Bkz. EK 21, Aile Arşivinden Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Beyin İkinci Fotoğrafı

55 Yukarıda değindiğimiz 28 Haziran 1915 tarihli harp ceridesinde de ifade edildiği üzere İngilizlerin Zığındere muharebeleri öncesinde bölgeyi yoğun bir şekilde bombardımana tutması gerçeğiyle ailenin bu hatırası örtüşmektedir.

56 Şehit subaylara ait üniformaların ailelere gönderilmesinin başka örnekleri de bulunmaktadır. Şuan Kabatepe'de Çanakkale Destanı Tanıtım Merkezi'nde Yüzbaşı Eşref'e ait sergilenen kanlı üniforma da bunlardan biridir.

57 Ayrıntılı bilgi için bakınız. İsmail Sabah, "Kırık Bir Mezar Taşının İzinde: Şehit Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey", Anafarta Dergisi, S. 7, 2020, ss. 47-52.

Eceabat'a bağlı Kilitbahir Köyü sınırlarında yer alan Ağdere mevki, muharebeler döneminde birçok askerin tedavisinin yapıldığı ve aynı zamanda burada şehit olan askerlerin definlerinin yapıldığı bir alan olmuştur. Çalışmamıza konu olan Safranbolulu Mehmet Çavuş da bunlardan birisidir. Kim tarafından ve ne zaman yapıldığı tespit edilemeyen mezar taşındaki ifadeler ile yakın zamanda önemli ziyaret noktalarından biri haline geleceği değerlendirilmektedir.

Bir diğer tespitimiz ise yine Kilitbahir Köyü'nde bulunan tarihi çeşme olmuştur. Literatüre ve Kültür Bakanlığı kayıtlarına "Damat İbrahim Paşa Çeşmesi" olarak geçen çeşmenin aslında "Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi" olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yine aynı köyde sadece kitabesi ile var olan Kırklar Cami'nin bir vakfa bağlı olmaması ve bir gelir kaynağının olmaması sebebiyle zaman içerisinde bakımsızlıktan yıkıldığı tespit edilmiştir.

Kilitbahir Köyü'ne dair bir diğer tespit ise Çanakkale muharebelerinde askerlerin de yemek yiyip dinlendikleri bir yer olan Saka Baba Dergâhı olmuştur. Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesinde olduğu gibi literatürde ve Kültür Bakanlığı kayıtlarında "Kadir/Kadri Baba Tekkesi" olarak geçmiş olan yapının aslında "Saka Baba Dergâhı" olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde Kilitbahir Köyü sınırları içerisinde yer alan ve günümüzde "Havuzlar" olarak anılan mevkiinin tarihi isminin "Piyale Paşa Bahçesi Mevkii" olduğu ve Osmanlı Donanmasının su ihtiyacını temin ettiği önemli bir nokta olduğu ortaya çıkmıştır. Burada yer alan "Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi"nin de Halil Paşa tarafından donanmanın su ihtiyacı için inşa ettirildiği değerlendirilmiştir.

Son olarak Alçıtepe Köyü sınırları içerisinde yer alan ve bu zaman kadar kimliği bilinmeyen şehit mezarının Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey'e ait olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle Çanakkale muharebelerinde ismi, yeri ve mezarı bilinen tek şehit doktor subay olma özelliğini de taşıdığı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Ağar, Enes, “Öküz Mehmet Paşa’nın Kafkasya Seferi”, Vakanüvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Kafkasya Özel Sayısı, C. 2, Kasım 2017, s. 1-13.

Ak, Mahmut, “Mehmet Paşa, Damad”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 28, 2003, s. 504-505.

Aydın, Meltem, Maraşlı Kardeşler Sadrazam Halil Paşa Beylerbeyi Mehmed Paşa ve Halil Paşa İbn-i Piri Vakfiyesi, Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kahramanmaraş 2015.

ATASE BDH 1889-58-1-54.

ATASE BDH 5528-H5-1/9a

ATASE BDH 5528-H5-1/10

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, V. Cilt 3. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Yayınları, Ankara 1980.

BOA. BEO. 4224-316755

BOA. BEO. 4391-329289

BOA. C. EV. 607-30614

BOA. İ. TAL. 504-8/1

BOA. İ. TAL. 504-8/2

BOA. Y. PRK. EV. 3-65

Çalışlar, İzzeddin, On Yıllık Savaş, Org. İzzettin Çalışlar’ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Çanakkale Muharebelerinde 19’uncu Tümen Cerideleri, C. 1, Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Askeri Tarih Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.

Çanakkale Şehitleri Listesi, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi Çanakkale Özel Sayısı Eki, 2015.

Evliya Çelebi Mehmed Zillî ibn Derviş, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, (Ed. Ahmed Cevdet), Birinci Baskı C. 5, İkdâm Matbaası, İstanbul 1315.

Gültekin, Rukiye Eser, Ulukışla ve Öküz Mehmet Paşa Menzil Külliyesi, T.C. Kültür Bakanlığı Sanat Eserleri, Ankara 2001.

Hayta, Necdet & Birbudak, Togay Seçkin, Balkan Savaşları'nda Edirne, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010.

Kâtip Çelebi, Deniz Savaşlarında Büyüklere Armağan Tuhfetü'l-Kibâr fi-Esfâri'l-Bihâr, (haz. Orhan Şaik Gökçay), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

Kâtip Çelebi, Tuhfetü'l-Kibâr fi-Esfâri'l-Bihâr, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/1829> (14.12.2017).

Münim Mustafa Pekselek, İhtiyat Zabiti Münim Mustafa'nın Harp Hatıraları, Kanal Seferi'nden Çanakkale'ye, (haz. Ahmet Yurttakal), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2018.

Özlen, Fatma, "Remembrance of things past: an inquiry into the fate of the Istanbul medical students who fought in the Gallipoli Campaign," Journal of Clinical Neuroscience, Volume 12, Issue 3, 2005, pp. 231- 234.

Özgür, Gülay, Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2008.

Sabah, İsmail, "Çanakkale Şehidi Safranbolulu Mehmet Çavuş", #tarih Dergisi, S. 93, Ağustos 2022, s. 82-85.

Sabah, İsmail, "Kaptan-ı Derya Halil Paşa ve Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmeleri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, S. 2, 2018, s. 407-424.

Sabah, İsmail, "Kırık Bir Mezar Taşının İzinde: Şehit Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Bey", Anafarta Dergisi, S. 7, 2020, s. 47-52.

Sabah, İsmail, "Savaşın Madalyalı Sivil Kaymakamı: Eceabat Kaymakamı Rami Bey", Anafarta Dergisi, S. 4, 2019, s. 31-34.

Sabah, İsmail, Tarihi Gelibolu Yarımadası'nda Geçmişten Günümüze Kalan Mezar Taşları ve Kitabeler, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, Ankara 2019.

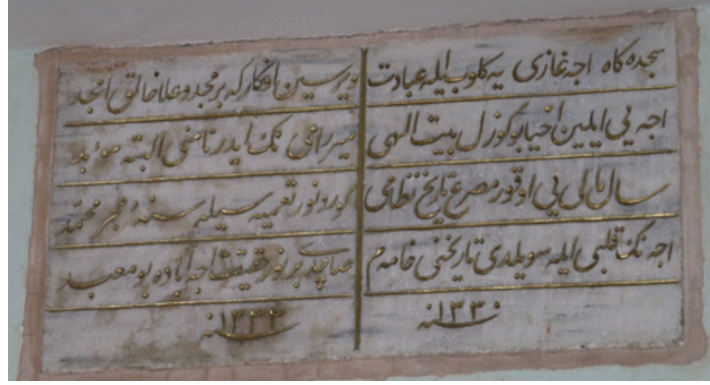
Sabah, İsmail, “Tarihi Yarımada Unutulmuş Bir İsim ve Zamana Direnen Bir Mekân: Saka Baba Dergâhı”, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, Ekim Özel Sayı, 2019, s. 90-115.

Yakıt, İsmail, “Yakut’un Kendi Seyahatlarına Düşürdüğü Tarihler”, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 39, 2009, s. 211-219.

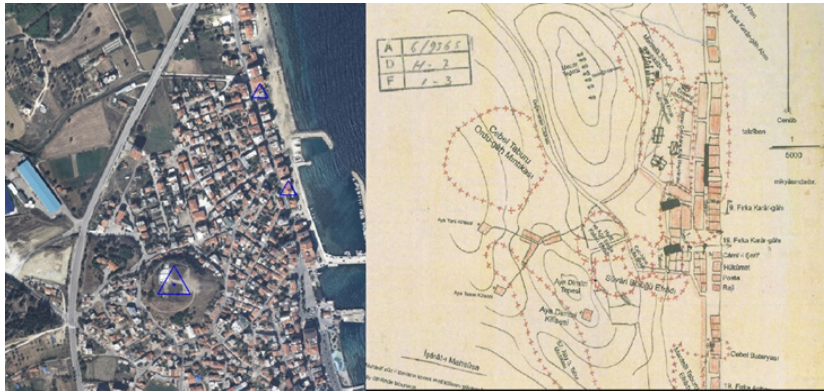
Ekler

EK 1 Merkez Camii Dış Görünüş

EK 2 Merkez Camii Kitabesi

EK 319. Tümen Ceridelerinde Ece Gazi Mescidi

EK 4 Bulunan Mermer Mezar Taşı

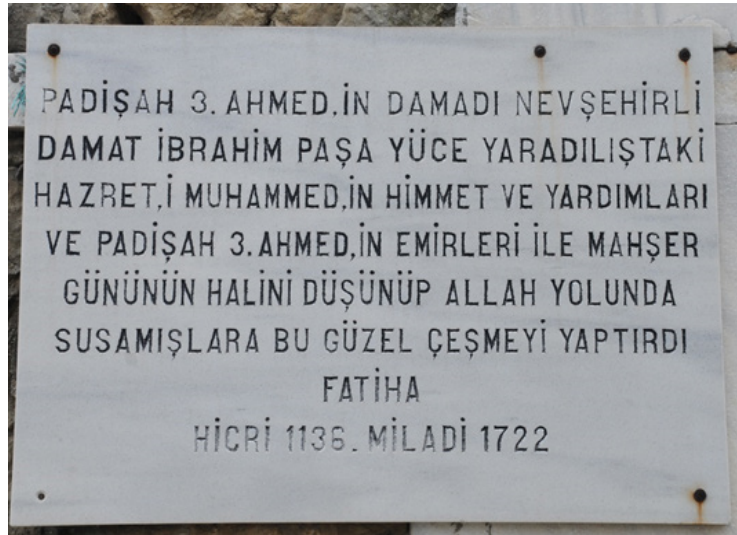

EK 5 Şehitliğin Düzenlenmiş Hali

EK 6 Aile Arşivinden Safranbolulu Mehmet Çavuş

EK 7Yanlı Bilgiler İçeren Mermer Pano

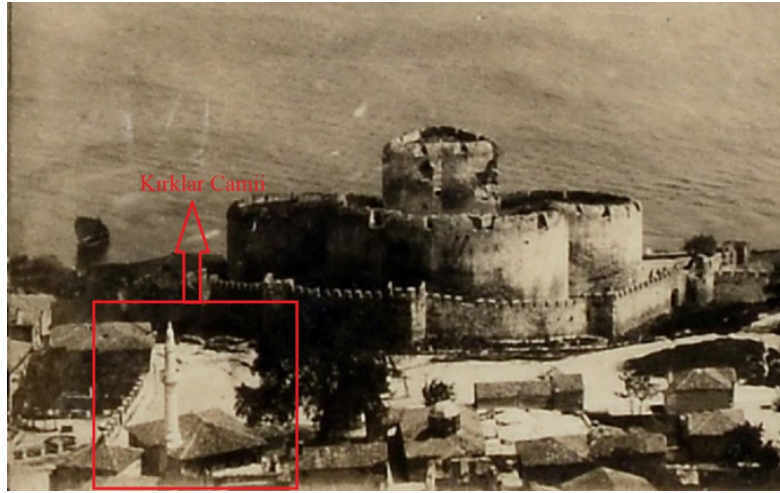
EK 8 Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesi Kitabesi

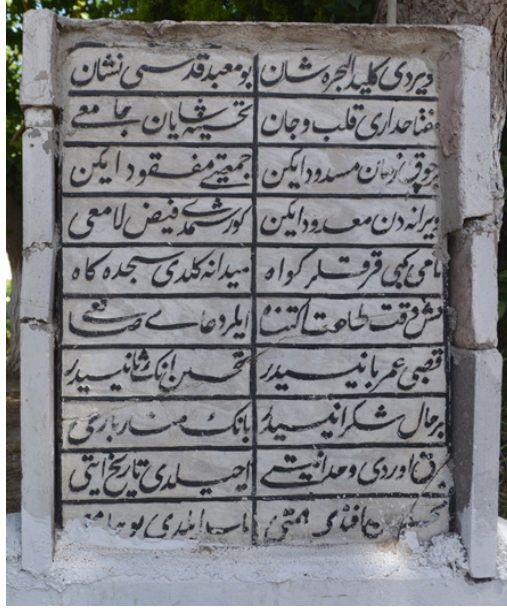
EK 9 Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesinin Günümüzdeki Hali

EK 10 Damat Öküz Mehmet Paşa Çeşmesinin Eski Hali

EK 11 Tarihi Fotoğrafta Kırklar Camii

EK 12 Kırklar Camii Kitabesi

EK 13 Saka Baba Dergâhının Günümüzdeki Hali

EK 14 Saka Babaya Ait Mezar Taşı

EK 15 Münim Mustafa Pekselek Tarafından Çekilen Fotoğraf
(Ahmet Yurttakal Arşivi)

EK 16 Muhammed Arif Dedeye Ait Mezar Taşı

EK 17Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi

EK 18 Kaptan-ı Derya Halil Paşa Çeşmesi Önünde Askerler

EK 19 Kırık Mezar Taşı

EK 20 Aile Arşivinden Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Beyin Birinci Fotoğrafi

EK 21 Aile Arşivinden Tabip Binbaşı Mehmet İsmail Beyin İkinci Fotoğrafi